

ОЛЕКСАНДЕР БАРАН

**ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО
ПАТРІЯРХАТУ
В ШАШКЕВИЧІВСЬКІЙ ДОБІ**

1974

ВІННІПЕГ

КАНАДА

Рада Українських Організацій за Патріархат
Української Католицької Церкви

**Питання Українського Патріархату
в Шашкевичівській добі**

* * *

**The Question of Ukrainian Patriarchate
in The Times of M. Shashkevych**

ALEXANDER BARAN

**THE QUESTION OF UKRAINIAN PATRIARCHATE
IN THE TIMES OF M. SHASHKEYVCH**

1974

WINNIPEG

CANADA

**Council of Ukrainian Organizations for the Patriarchate
of the Ukrainian Catholic Church**

ОЛЕКСАНДЕР БАРАН

**ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО
ПАТРІАРХАТУ
В ШАШКЕВИЧІВСЬКІЙ ДОБІ**

1974

ВІННІПЕГ

КАНАДА

Рада Українських Організацій за Патріархат
Української Католицької Церкви

ВСТУПНЕ СЛОВО

Довголітні змагання за Український Патріархат

Гортаючи сторінки історії Української Церкви та її документації, ми що раз більше призбираємо незаперечних фактів, що змагання за Патріархат Української Церкви має свою давню і довшу історію. Вже в княжих часах було намагання усамотити нашу свою ієрархію, незалежно від Царгородського патріярха. Питання це набрало більшої актуальности, коли стали вестись переговори з римським Апостольським престолом про унію православних з римо-католиками.

Автор праці, яку саме передаємо читачам, о. д-р О. Баран, обговорив дві фази цього питання, які розвинулися в часі Шашкевичівської доби — в добі українського відродження. Часово вони близькі зі собою і знаменують питому силу українського питання в релігійній площині. Перша обговорювана фаза вив'язалася в листування о. М. Малиновського, префекта львівської Духовної семінарії з о. А. Тайнером, ватиканським префектом в справах Східних Церков (1842). Друга дискусійна фаза виникла з меморіалу о. Іполіта Терлецького, спольонізованого українського шляхтича, якого він передав папі П'єві IX (1848). Наведені дві фази цього питання, які були обговорювані у Ватикані на спеціальних комісіях та студіювані в різних конгрегаціях, далеко неспівмірні. Події з 1842 р. і наступних років були обговорювані в дипломатичній площині Рим-Відень, знову меморіал І. Терлецького був потрактований у внутрішньому колі ватиканської Конгрегації надзвичайних церковних справ.

Годиться замітити, що слабкість меморіалу о. І. Терлецького лежала передусім в тому, що питання патріярхату він трактував з точки зору навернення сходу, зглядно з'єдинення православних з Римокатолицькою Церквою, тоді коли о. М. Малиновський й о. А. Тайнер розцінювали патріярхат Української Церкви, а точніше тоді Руської Католицької Церкви, з історичних традицій, її скріплення й майбутнього росту цієї Церкви. Є ще одна аномалія меморіалу о. І. Терлецького, яку можна назвати недоречною а навіть шкідливою, а саме, він пропонував, щоб змінити назву тодішньої Греко-Руської Церкви на "греко-слов'янську" а взапі з тим пропонувався патріярхат був би "патріярхатом всіх слов'ян".

З признанням треба підкреслити, що в обох цих дискусійних фазах, з 1842 і 1848 років, над українським патріярхатом (тоді руським), призбирало дуже багато історичного та статистичного матеріалу, що його дуже сумлінно використав о. Баран у своїй

праці. З цього матеріялу так і видно, що римська Апостольська Столиця багато уваги присвячувала цьому питанню на засіданнях різних комісій та конгрегацій і кожночасно при вирішуванні цього питання вона кермувалась політичними мотивами.

Вимовний в цій документації є виступ монсінюра Филипа Веспазіані, секретаря Конгрегації для поширення віри (популярніше Конгрегації пропаганди), який, як констатує автор “не дуже дбав про добро тодішніх греко-католиків” а “шукав в своїй реляції тільки юристи для Апостольської Столиці”, цебто для Римокатолицької Церкви. Треба підчеркнути однак, що були також уми, які об’єктивно і тверезо дивилися на потреби розвитку Української Католицької Церкви. Блискучим умом в цьому відношенні був папа Григорій XVI.

Ці та інші ствердження автора та самі документи, наведені в цій брошурі напроваджують нас на аналогію наших часів і тому кожний, хто інтересується долею Української Католицької Церкви, повинен з цією працею о. д-ра Барана дуже основно познайомитися.

Замітимо тут теж, що автор уживає в деяких місцях назву “нез’єднані”, чи “нез’єдинені”, що мало б означати наших братів православних. В контексті обговорюваного питання воно звучить оправдано, однак у відірванні від тексту, ця назва була б незмістовною а навіть некоректною.

Під кінець також підкреслимо, що в добі українського відродження в Галичині, питання створення патріархату для українців католиків підніс в Руському Сіоні в 1880 році (ч. 10) о. Данило Талачкевич *). Це питання довгий час було на сторінках преси того часу, а передусім було одноголосно схвалюване на деканальних соборчиках отців духовних в Галичині. Який був відгомін цієї акції в Римі, досі ще цього не досліджено. Маємо надію, що невтомний дослідник патріархального питання о. О. Баран присвятить цьому увагу в своїх даліших дослідках. Праця о. д-ра О. Барана, яку саме публікуємо, друкувалась частинно в “Шашкевичівні” в числах 19-20 і 21-22, 1973-74. За дозволом цього збірника передруковуємо її повністю тут же.

Михайло Марунчак

*) На цю тему була праця автора цих рядків в журналі “Сучасність” п.н. “Питання патріархату у Львові в 1842 і 1880 рр.”, ч. 8 (113), 1970, стор. 94-103.

Питання Українського Патріархату в Шашкевичівській добі

ВСТУП

Питання створення українського з'єднаного патріархату поставало кінцем XVI сторіння. Вже в 1583 році під час перших унійних перетрактацій Київської митрополії з Римським Апостольським Престолом деякі українці і білорусини домогалися ерекції патріархату на місце давньої митрополії ¹⁾. А в 1584 році сама Римська Столиця, при можливості з'єднання цілого Сходу, думала про перенесення Константинопільського патріархату на українські землі ²⁾.

Після заключення Берестейської Унії (1596), за часів митрополита Велямина Рутського kwestія стала поважнішою, бо 1623 року нез'єднані українці обіцяли приступити до унії при створенні Київського патріархату. Митрополит Рутський щиро зайнявся цією пропозицією. По довгих переговорах досягнув певні спільні позиції з нез'єднаною ієрархією, і 4-го травня 1624 року всі пропозиції післав до Риму ³⁾. В Римі одначе, не знаючи як рішати так складне питання, відложили справу на пізніші часи. Священна Конгрегація для Поширення Віри піднесла цю kwestію щойно в 1629 році, і по трьох засіданнях (4. I., 22. I. і 6. VII.) в загальному прихильно висловилася про ерекцію Київського патріархату ⁴⁾. Це заохотило митрополита Рутського до нових перетрактацій, але з бігом часу обставини дуже змінилися в некористь з'єднаних. В 1631 році помер Київський нез'єднаний митрополит Йов Борецький, з яким Рутський провадив переговори, а його спільник Мелетій Смотрицький вже в 1627 році перейшов на сторону унії. В дійсності не було з ким переговорювати. Крім того за часів нового польського короля Володислава IV (1632-48) не-

¹⁾ TANCZUK D., *Quaestio Patriarchatus Kioviensis tempore conaminum unionis Ruthenorum*, in *Analecta OSBM.*, ser. II, vol. I, fasc. I, pp. 131-134.

²⁾ WEJLYKYJ A., *Litterae Nuntiorum Apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes*, Romae 1959, vol. I, pp. 262-266, 269-270; TANCZUK D., *op. cit.*, p. 134.

³⁾ TANCZUK D., *op. cit.*, p. 134-136.

⁴⁾ Там же, ст. 141-144.

з'єднанні стали більше упривілейовані чим унії, і більше не прагнули ні унії, ні патріархату ⁵⁾).

Однак таке ставлення нез'єднаних не тривало довго, бо заходами волинського палатина, князя А. Сангушка, в 1635 році відновлено унійні переговори, як також і питання патріархату ⁶⁾. Новий нез'єднаний митрополит Петро Магила, прихильний був унії з осягненням Київського патріархату, але мусів обережно поступати, щоб не вразити собі козаків ⁷⁾. В питанні патріархату занадто уважна була й Апостольська Столиця. Вона не хотіла наставити ворожо греків до Риму, бо на їх унію також була надія в тих часах ⁸⁾. З тих причин до патріархату не дійшло, хоч переговори між католиками та православними заходами з'єднаних Київських митрополитів і короля Володислава IV ⁹⁾ ще роками продовжилися.

Вкінці в 1673-74 роках була останній раз актуальною ерекція Київського патріархату. Коли після порад з'єднаної ієрархії, сам польський король Іван Собеський, для заспокоєння релігійних міжусобиць і осягнення повної унії України і Білоруси, пропонував Апостольському нунцієві створення патріархату на місце давньої Київської митрополії ¹⁰⁾. Але цим разом Апостольська Столиця, перейнята турецькою загрозою, не могла зайнятися глибше цією квестією і таким способом з'єднання Київська митрополія залишилася тільки митрополією аж до її насильного зліквідування російським царатом в 1839 році.

I.

Українське відродження в Галичині в першій половині XIX-го століття вплинуло на ціле політичне, церковне і суспільне життя країни. Національна свідомість, розбуджена "Руською Трійцею", почала активізувати також і консервативне духовенство Греко-Католицької Церкви. Але українській свідомості галицького клеру найбільш допомогло переслідування уніятів в російській імперії та скасування унії на Наддніпрянщині. Галицька Церква відчувала, що вона репрезентує утиснену і переслідувану націю, яку тільки з піднесенням вільної Церкви можна було ожи-

⁵⁾ Там же, ст. 144.

⁶⁾ ANDRUSIAK M. Sprawa Patriarchatu Kijowskiego za Władysława IV, in "Prace historyczne w 30-lecie działalności profesorskiej E. Stanisława Zakrzewskiego, Lwów 1934, p. 271-sq.

⁷⁾ SMURLO E., Le Saint-Siège et l'Orient orthodoxe russe, Prague 1928, partie II, p. 113.

⁸⁾ Там же, ст. 129.

⁹⁾ APF Archivio di S. C. Propaganda Fide), Scritt. riferite nelle Congregazioni Generali, vol 338, fol. 189, 296.

¹⁰⁾ WELYLYJ A., Acta S. C. de Propaganda Fide, Romae 1954, vol. II, pp. 50-51.

вити. Тому на запит о. Августина Тайнера, референта Східних Церков при римській курії, о. Михайло Малиновський, префект студій у тодішній Галицькій Митрополії, у великодному часі 1842-го року написав довгу реляцію до Курії, де, як першу передумову для піднесення Греко-Католицької Церкви, ставить надання кардинальської чи патріяршої гідності для Галицької Митрополії¹⁾. Крім того о. Малиновський ще настоював, щоб та Церква була більше поділена на епархії під одним центральним авторитетом і центральною адміністрацією²⁾.

Отець Тайнер по двох місяцях відписав дуже позитивно Малиновському і признав потреби піднесення та зцентралізування уніятської Церкви в австрійській імперії³⁾. Через його ініціативу на початку 1843-го року в руках папи Григорія XVI-го опинилася реляція Малиновського, яка наставила Вселенського Архидієка дуже прихильно до здійснення її ідей.

Папа Григорій XVI-ий разом з усією курією підніс питання Української Католицької Церкви 27-го квітня 1843-го року на генеральній сесії Конгрегації Надзвичайних Церковних Справ і сам запропонував створення патріярхату для українців католиків в австрійській імперії⁴⁾. Проект Папи одноголосно прийнято і рішено негайно повідомити австрійський уряд про наміри Апостольської Столиці. Як загально відомо, до ерекції патріярхату на терені Австрії потрібно було імператорської згоди, бо на основі "патронального права" творення нових церковних адміністраційних урядів належало імператорові⁵⁾. З тієї причини папа Григорій XVI-ий доручив своєму державному секретареві кардиналові Л. Ламбускіні, щоб поінформував Австрію про пляни Апостольської Столиці і провадив далші переговори до здійснення наміченого патріярхату⁶⁾.

Кардинал Ламбускіні дійсно, ще початком місяця травня, виставив довший меморіал до австрійського уряду, і 3-го того ж місяця доручив своєму амбасадорові при віденському імператорському дворі, графові Люцову, який в тому часі перебував в Римі,

1) Malinowski M., *Die Kirchen und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien, Lemberg/Staupropagandischen Instituts* 1864, p. 505. "Collustranda esset Metropolitana Haliciensis Ruthenorum Unitorum Sedes dignitate Cardinalitia vel Patriarchali".

2) Там же, ст. 505-509.

3) Там же, ст. 516-518.

4) Archivio Segreto Vaticano (ASV) Acta S. Congregationis Consistorialis, an. 1853, vol. II, fasc. 45, s.n.

Baran A., *Progetto del Patriarchato Ucraino di Gregorio XVI. Analecta OSBM*, vol. III, fasc. 3-4, p. 472.

5) Там же.

6) Там же.

щоб особисто передав цей меморіал імперіальному канцлерові К. Л. Меттерніхові ⁷⁾. Опісля, 6-го травня, післав копію цього ж меморіалу також і віденському нунцієві Людвікові Алтері і просив його про допомогу в тій справі і про вістки і про погляди австрійського уряду ⁸⁾.

В своєму меморіалі ⁹⁾ до австрійського уряду кардинал Ламбрускіні писав, що найновіше відступництво єпископів ¹⁰⁾ від церковної єдності, насильне перетягнення з'єдинених українців і білорусинів на схизму та духовна погибель так багатьох душ викликали щире співчуття у Вселенського Архiereя і примусили Апостольську Столицю особливіше зайнятися судьбою згаданих народів та з божою поміччю знайти найвідповідніші засоби, щоб в якийсь спосіб поправити це нещастя і врятувати решту з'єдинених від руїни. З цього приводу Святіший Отець звернув очі на українців католиків австрійських доміній, де імператор протегує Католицьку Церкву і помагає Апостольській Столиці в праці для добра своїх підданих. Ці українці, хоча знаходяться під опікою австрійської влади, все ж таки погані намови могли б також і на них діяти. В них існує старе недовір'я до латинників. Бо не можемо заперечити, що без огляду на противні постанови та заборони римських вселенських архiereїв ¹¹⁾, велика частина української шляхти, залишивши свій обряд, перейшла на латинство, наслідком чого українська Церква стала біднішою, лишилася з малими бенефіціями, а духовенство і нарід стали менше освіченими, ніж латинники. Може причина меншої освіти полягала також в тому, що українське духовенство є жонате, і що Василіянський чин, колись квітучий і славний, тепер знаходиться в прикрім декаденстві. Але яка б не була причина цієї слабкої освіти, факт є, що гірше положення української Церкви родить неприхильність до латинників і це ослаблює прив'язання українців до католицької єдності. А з другого боку російський цар нічого не жалує, щоб перетягнути їх на своє "православ'я" ¹²⁾.

В такому разі, продовжує папський державний секретар, муситься підняти українців (рутенів) австрійських доміній на дусі і більше притягнути їх до єдності. Опісля меморіал звертався з

7) ASV, Archivio della Nunziatura di Vienna, vol. 281, f. 564-564v.

8) Там же.

9) ASV, Acta S. C. Consistorialis; Baran A., Progetto, p. 458-61.

10) Pelesz J., *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom*, Wien/Mechitaristen 1880, vol. II, pp. 818-80. Тут йдеться про єпископів Семашка, Зубка і Лужинського, які були наставлені царським урядом, щоб знищити унію.

11) Розходиться про декрет Урбана VIII з дня 27-го лютого 1624 і про конституції Бенедикта XIV "Etsi Pastoralis" (1742) і "Allatae sunt" (1755).

12) ASV, Acta S. C. Consistorialis; Baran A., Progetto, p. 458-459.

папською пропозицією до імператора, що його цитуємо в нашому перекладі:

“Святий Отець хоче заангажувати віру маєстатичного імператора-короля, щоб своєю помічню та протекцією підтримав заходи, що їх сам Його Святість уважав би за гідних для духового добра української (рутенської) нації. Між всіма тими заходами, що логічно являються корисними для згаданої цілі, один виглядає найважливішим, а саме, дати українцям (рутенцям) церковного лідера, обдарованого спеціальною гідністю та відповідними прерогативами, який під потрібним підчиненням Святої Столиці знайшов би спосіб боронити український (рутенський) обряд та поставити його в такий блиск, який цьому обрядові належиться ... Тепер отже, якщо наміряється відзначити тих українців (рутенців) підпорядкуванням їх церковному наставникові вищого ступня, то відповідало б дати їм якогось Примаса чи Патріярха. Патріярх був би напевно ними більше витаний, бо він більше підходить до традицій східних націй...”¹³⁾.

На основі меморіалу треба було підчинити цьому патріярхові всіх українців в Галичині і в Мадярщині, а навіть можна було б дати йому юрисдикцію над всіма східними обрядами в Семигорді та Хорватії¹⁴⁾.

На питання, де могли б помістити цей новий патріярхат, папський державний секретар висловлює думку, що самотоко львівський престіл має вищу гідність від звичайного єпископства і самозрозумілим є, що тут належиться поставити патріярхат. Але, якщо Мадярщина не погодиться на те, щоб її піддані належали під “галицького” патріярха, то треба обмежитися тільки до Галичини, або дати цьому церковному провідникові альтернативну резиденцію. Вкінці, якщо і цього не можна зробити, потрібно дати їм двох примасів, одного на Галичину, а другого на Мадярщину¹⁵⁾.

13) ASV, Acta S. C. Consistorialis; Baran A., Progetto, p. 459-460. “Il S. Padre si propone d'interessare la religione dell'augusto Imperatore e Re a co-operare coi suoi ajuti e colla sua protezione alle misure che dalla stessa Santità Sua si giudicherebbero convenienti al bene spirituale della Nazione Rutena. Fra i vari provvedimenti che in questa considerazione si presentarono come vantaggiosi a quel fine, uno ve n'è che sembra dover essere il principale, cioè quello di dar ai Ruteni un Capo Ecclesiastico fornito di particolare onoranza e di convenienti prerogative, il quale sotto la necessaria dipendenza dalla S. Sede abbia poi il modo di proteggere il rito Ruteno e di rimmetterlo in quella splendore che gli conviene ... Ora pertanto se si vuole onorare i detti Ruteni col sottoporli ad un superiore ecclesiastico di maggior grado, converrebbe dar loro un Primate o un Patriarca. Il Patriarca sarebbe al certo gradito da essi assai più, come quello che più si confà alle antiche abitudini delle Nazioni orientali...”

14) Там же.

15) Baran A., Progetto, p. 461.

Вкінці кардинал Ламбускіні у своєму меморіалі заявив, що все це писав до австрійського уряду в імені Папи Григорія XVI-го і просив, щоб австрійський уряд чимскоріше висловив свою думку та думку свого імператора щодо здійснення плянів Вселенського Архиєрея ¹⁶⁾.

Віденський нунцій, отримавши копію цього меморіалу і листа римського державного секретаря, вже 19-го травня відписав кардиналові Ламбускіні і запевняв його, що зробить все для переведення пляну Вселенського Архиєрея, однак мусить зачекати зо своїми діями, поки амбасадор граф Люцов приїде до Відня і урядово передасть згаданий меморіал принцові Меттерніхові ¹⁷⁾. Аж 2-го червня голосив, що амбасадор вже приїхав і що ще офіційно не передав меморіалу австрійському урядові, але на одному прийнятті натякнув Меттерніхові про справу, і виглядало, що австрійський канцлер був прихильний плянам Апостольської Столиці.

Врешті в день смерти о. Маркіяна Шашкевича, 7-го червня 1843-го року, прийшла конкретна і найбільше позитивна відповідь від австрійської імперії. Наступного дня, тобто 8-го червня, нунцій вже описав державному секретареві офіційну відповідь Меттерніха на римський меморіал. В першу чергу нунцій заявив, що Меттерніх сам є прямо захоплений справою. Дальше нунцій розказує всю свою розмову з канцлером. Пише, що Меттерніх хвалив сам меморіал, казав, що це досконало виготовлений документ і що сам багато скористав з тут описаної релігійної проблеми австрійських українців. Видно, заявив канцлер нунцієві, що Апостольський Престіл знає докладно стан української Церкви в цих домініях. Опісля сказав, що таку справу треба розглядати стисло урядовою дорогою і він вже пустив у рух свій урядовий апарат. На його думку всім українцям Австрії потрібно дати тільки одного церковного провідника і на це найкраще надається гідність патріярха. Вкінці до здійснення цих плянів Вселенського Архиєрея з боку австрійського уряду він обіцяв найповнішу й найдалекосяглішу допомогу ¹⁸⁾.

Справа залишилася у великій тайні, бо австрійський канцлер не хотів, щоб заінтересовані угруповання почали маніфестувати свої домагання і тим самим розпочали національні сварки на терені імперії. Але мимо того в урядових колах велися переговори

¹⁶⁾ Там же.

¹⁷⁾ ASV, A. Nunziatura di Vienna, vol. 280F, f. 79v-80.

¹⁸⁾ Там же, f. 83-83v.

¹⁹⁾ Baran A., Progetto, p. 462-463.

про поставлення українського патріархату. Та при тих переговорах показалися також і труднощі щодо вирішення справи. Віденський нунцій 15-го листопада 1844-го року написав до Риму, що був з різними справами в Меттерніха і цей зовсім спонтанно почав говорити про справи українського патріархату. Заявив, що хоча дуже багато перешкод висунулося, він однак не зритував із здійснення згаданого проекту. За його словами найбільшою перешкодою був шовіністичний дух мадярського парламенту, якому в тому часі не можна було пропонувати такого проекту, бо опозиція була б напевно інтерпретувала це як плян на підчинення мадярських підданих Закарпаття “чужим” церковним владам і проект був би напевно відкинений. А з другого боку австрійський уряд не хотів би виключити закарпатських українців з-під юрисдикції плянованого українського патріарха, бо це було б створило новий поділ у монархії. Вкінці, не зважаючи на все, обіцяв нунцієві, що далі буде працювати над здійсненням проекту Вселенського Архидієка ²⁰).

На жаль, патріархальний проект не міг бути здійснений. В Мадярщині від згаданого засідання парламенту в 1844-ім році нетерплячий іредентний націоналізм з дня на день більше поширювався, а в 1848-ім році перетворився в національне повстання проти Австрії. Це повстання та антиабсолютистичні заворушення у Відні 1848-го року повалили уряд Меттерніха і справа українського патріархату втратила свого найбільшого покровителя в монархії.

II.

Як ми вже раніше згадували ¹), проект папи Григорія XVI про створення українського патріархату виринув на засіданні Конгрегації Надзвичайних Церковних справ 27 квітня 1843 року ²). На цій засіданні також рішено, що справу треба перевести в життя чим скоріше у співпраці з австрійськими урядовими кругами ³). Але, що власне сталося на тій засіданні? Чому повстав такий нечуваний ентузіазм про створення українського католицького патріархату? На ці питання можуть нам тільки відповісти акти і документи цього засідання.

Переглядаючи акти і протоколи несподіваної децизії Римської Курії, бачимо тільки дві важні реляції, які підготували рішення засідання Конгрегації Надзвичайних Церковних Справ з дня 27

²⁰) Там же, ст. 463-464.

¹) Гляди ст.

²) ASV., Acta S. Congregationis Consistorialis, a. 1853, vol. II, fasc. 45. s.n.

³) Там же.

квітня 1843 року у справі українського патріархату. Це є: 1) Реляція секретаря згаданої конгрегації про необхідності змін для українців католиків у Галичині й на Мадярищині; 2) Пропозиції Монсеньора І. Корболі-Буссі, консулятора тієї ж конгрегації, у справі піднесення Української Католицької Церкви в домініях Австрійської Імперії ⁴⁾.

Обі ці реляції є важкими документами сьогодні для правного підложжя помісности Української Католицької Церкви й тому ми постараємося описати повний їх зміст в цім розділі.

Секретар Конгрегації Надзвичайних Церковних Справ у своїй реляції описав акт Берестейської Унії і ствердив, що папа Климент VIII одобрив збереження обряду та церемоній для українців і білорусів та дозволив Київсько-Галицькому митрополитові назначувати й затверджувати своїх суфраганів-єпископів, а папа задержав собі тільки право апробати самого митрополита. Крім того папа у браве з 7 лютого 1596 просив польського короля, щоб підтримувати матеріально руські церкви, а руських єпископів зробив сенаторами держави, мовляв, щоб руські єпископи були поважані так, як і латинські. Папа наказав це навіть усій латинській ієрархії, але ніхто його не хотів слухати, — латинські прелати не хотіли, щоб руські єпископи мали такі самі почесті, як вони. Щойно після двох століть, в 1769 році, зарезервовано в соїмі одне місце для самого митрополита, але й він мусів ганебно сидіти на останньому місці, за всіма латинськими єпископами. Ці пониження від початку дали сумні овочі, — Львівський і Перемиський єпископи введовзі після підписання унії вернулися на православ'я, залишилися в ньому повних 80 літ і навернулися щойно за папи Інокентія XI. Півніще за папи Пія VII, для Львівського єпископа відновлено давню Галицьку митрополію з двома суфраганамі — в Перемишлі і в Холмі.

Виключення руських єпископів з сенату вплинуло у великій мірі на почування і аспірації руської шляхти. Вона, побачивши, що обряд перешкаджає в сенаторстві, стали переходити на латинський обряд, — за деякий час усі руські, тобто українські, шляхтичі покинули свою Церкву і залишили її в пониженому стані та в занепаді.

Далі секретар пояснював, що василіяни, колись пробоеві та вченіші клерики тієї Церкви, у висліді "руїнницьких інновацій" австрійського імператора Йосифа II дуже підупали кількісно і якісно. І, пояснюючи тодішній стан Чину в поодиноких єпархіях

⁴⁾ Обі ці реляції знаходяться разом в: Archivio del Segretariato di Stato, S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, 27. V. 1843.

Галичини та Закарпаття, секретар заявив, що повне знищення василіян у Росії взяло було вже раніше свій початок в Австрії. Світські ж священики, майже всі жонаті, при своїх малих приходах не могли вдержати родини і пішли на торги за св. Тайни або взялися за інші праці, занедабуючи духовну опіку народу. У висліді того всього українці, не бачучи доброго прикладу у клері, або ним занедбані, живуть у майже повній ігноранції “католицької віри”. На питання: Що придержує цей нарід при унії — можна відповісти коротко: 1) призвичаєння і 2) закони Австрії, що не дозволяють переходу на православ'я.

Крім того ці українці-русини, що в Австрії живуть під владою латинського монарха, не можуть забути втрати своєї державності, яку скрізь пригадує їм їх обряд, а вої приниження, збіднення та занепад показують їм, що латинники робили і можуть робити з ними. З другого ж боку бачуть, що православні росіяни мають свого національного імператора, який зробить все, щоб піднести і збагатити свою Церкву, ба навіть помагає підносити всі інші східні Церкви, — хоче доказати, що його Церква це “Східна Вселенська Церква” і перетягнути до неї українців-русинів і всіх інших слов'ян та східних християн. Саме й тому українці та білоруси час до часу переходили на православ'я, але все ще залишилося кілька мільйонів, які з Божою ласкою задержали свою віру. Та для тих треба створити нову ситуацію в Церкві, щоб вони могли опертися на щирішу працю російського монарха.

Найкращим засобом для усунення тих труднощів, на погляд конгрегаційного консультора, було б створення українського (рутенського) “Патріархату”. Крім того консультор (Корболі-Буссі) пропонував переглянути всі можливості для піднесення цієї Церкви, коли б того патріархату не можна створити.

Ерекція патріархату для українців, — продовжує секретар, — може зробити багато добра, але може бути також небезпечна, бо якби якийсь патріарх рішив залишити католицьку Церкву, потягнув би своїм авторитетом за собою весь нарід. Тому Конгрегація повинна добре розглянути справу і рішити так, щоб забезпечитися від подібних небезпек.

Щодо титулу цього патріархату, то тому, що рутени, тобто українці і білоруси всі спершу належали до Константинопільського Патріарха, можна б тепер їм дати “Константинопільського Рутенського”, тобто українського, патріарха. Це не суперечало б сьогодиншньому церковному праву, бо в Антіохійському патріархаті три католицькі східні обряди користають з цього титулу. В католицькій Церкві визнано Антіохійського Сирійського, Ан-

тіохійського Мелхітського і Антіохійського Маронітського патріархів. Може з ерекцією Константинопільського Рутенського патріархату зайшли б деякі труднощі в політичних колах, але знайшлися б і союзники проти Москви.

Титул Патріярха Константинопільсько-Рутенського в'язався б з національною традицією українців й тому міг би їх піднести на дусі та наблизити до Апостольської Столиці, а теж засоромив би в великій мірі петербурського монарха, який не міг би створити для них щось подібне.

Щодо осідку цього патріярха, то одиноким місцем може бути Львів, бо в усій Австрії тільки ця Церква має митрополічу підність. Але в такому разі першим патріярхом мав би бути митрополит Левицький, в якого — правду сказати — замало заслуг для такої почеси. Крім того, якби цю почесність дати виключно галичанам, це могло б викликати заздрість у закарпатців. Тому треба рішити, що патріярх має бути намічений зпоміж єпископів Галичини та Закарпаття, а вибір його покищо хай залежить від св. Столиці. Українці не будуть проти того, бо і так на основі булли Климента VIII “Дечет Романум Понтіфічем” всі єпископи будуть ними вибрані. Імператорське ж право хай залишається, як досі, тобто призначення має бути за його згодою.

Якби не вдалося створити патріярхату, то всіх українських єпископів в австрійських домініях слід підчинити одному митрополитові, як колись було з Київським митрополитом в Польщі. Але щоб не було заздрости галичан чи закарпатців, найкраще було б еригувати якогось “Апостольського вікарія” з надзвичайним делегованим авторитетом, як це й було колись з Тесалонікійським єпископом. Він би міг мати альтернативний осідок і належати до кардинальської колегії та таким чином став би де факто своєрідним патріярхом.

Крім патріярхату ще є одна проблема, яку потрібно вирішити для українців. Львівський митрополит прислав молитву про унію, яку хоче поширювати серед своїх вірних. Цю молитву треба добре перестудіювати, як потрібно — доповнити, апробувати та зі спеціальними індульгенціями переслати українцям для поширення.

Вкінці секретар у своїх висновках предкладає такі точки під остаточне вирішення:

- 1) Чи стан українців в Австрії вимагає зміни?
- 2) Чи патріярхат задовольнив би потреби тих українців?
- 3) Якщо б так, — коли мало б прийти до ерекції цього патріярхату і чи всі греко-католики Австрії мали б залежати від цього

патріярха, чи тільки деякі?

4) Який був би титул патріярха і де був би його осідок?

5) Якщо не вдасться поставити цього патріярхату, — чи треба українцям дати інший авторитет, чи може забезпечити їх в якийсь інший спосіб?

6) Чи унійна молитва, видана Львівським митрополитом потребує якоїсь модифікації і чи вона потребує папського благословення та права індульгенцій? ⁵⁾

Другий документ, це опис ситуацій Української Католицької Церкви в австрійських домініях та пропозиції, які б могли поліпшити загальний стан і рівень цієї Церкви. Автором його був згаданий монсіньор І. Корболі-Буссі, ⁶⁾ консултор Конгрегації Надзвичайних Церковних Справ, який свої інформації дістав він від польської ієрархії, з Конгрегації Пропаганди та віденської нунціятури. Тому й повторяє деколи обвинувачення поляків проти українців в австрійських домініях, то знов критикує поляків чи їх настанову до українців у церковно-історичному та юридичному аспектах.

Документ стверджує, що для Апостольської Столиці після сепарації Керулярія найбільшим вдоволенням було навершення Київської митрополії в Берестейському синоді 1596 року. Але ця Берестейська Унія не була повна, бо галицькі єпископи Львова та Перемишля не пристали до неї. Щойно ціле століття опісля Львівський єпископ Йосиф Шумлянський, розчарований в російському православ'ї, разом з єпископом Перемишля прийняв унію. Це було в часі, коли вся "рутенська нація", тобто українці і білоруси, належали до Риму і їх разом, на основі даних о. Малиновського, могло бути коло 15 мільйонів.

Та це не скінчилося XVIII століття, як відносини для цієї Церкви значно погіршилися. З поділом Польщі більшість рутенів дісталася під панування російської православної імперії, яка їх просто старалася знищити. Друга частина припала Австрії точно в часі, коли імператор Йосиф II заводив свої проти-церковні інновації. Третя, незначна частина, — бо їх було тільки пару тисяч, — була під прусами і, відрізана від материка, зовсім пропала. Сьогодні з тієї великої Церкви не залишилися в злуці з

⁵⁾ Там же, ст. I-XIII.

⁶⁾ Монсіньор Іван Корболі-Буссі був дуже важлива постать у половині минулого століття в Римі. Він добре знав архіви Конгрегації Пропаганди і міг використовувати ці матеріали для своїх консультацій в різних засіданнях римської курії. В 1849 році став секретарем Конгрегації Надзвичайних Церковних Справ і весь час старався знайти компроміс для устаткування Української Церкви в Австрії.

Апостольською Столицею навіть чотири мільйони вірних. Під російською окупацією залишилася ще Холмська єпархія, під Австрією — Галичина.

Але в самій Галичині ситуація не найкраща. Митрополит Левицький не помагав ісповідникам віри згід російської окупації й не прийняв буковинців, що хотіли перейти на унію. В шематизмах не робить він різниці між своїми католицькими та православними попередниками і не допустив єзуїтських місій на свою територію, мовляв, вони перетягають людей на свій обряд. Він взагалі біляш боїться латинізації, ніж схизми. Священники, майже всі жонаті, мусять утримати родину і тому торгуються за треби зі св. Тайнами, або займаються якоюсь працею і не студіюють, не проповідують, не катехизують і не сповідають. Таким чином велика більшість українців ледви вміє перехреститися. Зрештою, як можуть ці священники захоплюватися унією, бачучи, що в сусідній православній імперії православні священники живуть добре, їх церкви чудові, і їх віра — це офіційна релігія держави. З тими священниками, що просто захоплені російським імператором, важко й говорити про папський примат. Проти такого лиха маємо там тільки дві позитивні речі: 1) добру настанову і квітучий стандарт семінарії та 2) доброзичливість і вченість єпископа-помічника Я. Яхимовича.

Так виглядає ситуація в Галичині, але до того довели латинники, які з великого ентузіазму постійно намагалися українців перетягати на свій обряд. В 1615 році добромильський шляхтич Іван Гербурт писав до папи Павла V, що він в унії хоче задержати свою національність. І Свята Столиця таки боронила рутенський обряд проти наступу латинян. Папа Урбан VIII в 1624 році заборонив зовсім перехід на латинський обряд без папського позволення. Але цей декрет на опозицію короля Жигмонта III був стосований тільки до клериків. Та принцип Св. Столиці був завжди той самий і Конгрегація Пропаганди писала до віденського нунція в 1803 році, мовляв Апостольська Столиця постійно намагалася зберегти повністю всі обряди в Католицькій Церкві, а тому вона й за повне збереження обряду українців в Австрії. Проте ці "святі" інтенції Риму завжди були неговані поляками, які через латинство хотіли зденационалізувати та спольонізувати підчинених рутенів. Латинський же клер Польщі, захоплений матеріальними дотаціями рутенів, повинувався більше політиці свого короля, ніж папським декретам. Не дурно казав митрополит Лев Шептицький, що латинники не ліквідують уніятів тільки тому, бо є ще православні, але якби цих не було, латинники робили б з

уніятами те саме, що роблять із православними. Найгірш стало від тоді, як папа Венедикт XIV видав свою конституцію "Етсі Пастораліс", яка дозволила італо-грекам, що находилися у латинських дієцезіях, переходити на латинський обряд. Польський клер все зробив, щоб аплікувати до рутенів цю конституцію й анулював усі ранішні декрети. Дванадцять разів, починаючи з 1744, верталася латинська ієрархія до цього питання і навіть в останньому десятилітті українські єпископи двічі нарікали на ці намагання латинського клеру. Але латинізаторами були не тільки польський клер та польські королі, бо і в Австрії за останніх цесарів уряди старалися затерти різниці між обрядами. Й коли Мукачівська єпархія просила в 1842 році про вільний перехід їх вірних на латинство, — уряд хотів аплікувати це до всіх інших східних єпархій. В кожному разі в минулому зроблено великі зловживання з латинізацією, головню шляхти, й у висліді для Української Церкви залишилося тільки найнижче і найбідніше населення. Тому теж латинники трактували українців (рутенів), як побіджених та нижчих, — і це стало початком всього лиха. Український клер в опозиції сполігав на свій привілей жонатого клеру і цей привілей зматеріалізував його до того, що став дивитися на Росію, як на джерело гідності й добробуту. Росіяни, як звичайно, релігію завжди використовували для своїх імперіялістичних цілей і брехнею, обіцянками, деколи навіть згаданими сумними правдами заманювали тих людей до себе. Але не зважаючи на все, тиха латинізація в українських єпархіях Галичини і Мадярищини йде далі. Таким чином — продовжує консультор — мусимо дійти до висновку, що Українська Церква пропадає, як не знайдемо надзвичайного засобу, щоб її піднести. Крім цього цей засіб мав би бути пропорційний до причини упадку. Різні люди різно пропонують підняти українців. Одні думають, що вистало б дати Львівському митрополитові кардинальську гідність. Інші твердять, що канонізація блаженного Йосафата, Полоцького архієпископа, піднесла б унійний дух серед українців. Один з урядників віденської нунціатури каже, що колись багато дала українцям Львівська Понтифікальна Колегія, яку замкнуено в кінцем минулого століття, а тому тепер треба б спроводити багато українських питомців до Колегії Пропаганди в Римі. На його думку треба й підняти Василіянський Чин, який колись зробив для унії і Церкви так багато добра, і який зарядженням імператора Йосифа II дуже зредуковано та утиснено.

Але ці засоби, хоч вони самі собою дуже важливі і їх треба мати постійно на увазі, могли б мати на піднесення Української

Церкви дуже короткий або повільний ефект. Кардинальська по-честь була б тільки вивищенням митрополита, а не цілої Церкви. Крім того теперішній митрополит не є дуже достойний того ви-вищення. Канонізація мученика унії піднесла б Церкву тільки на короткий час, а опровадження українських питомців до Колегії Пропаганди мав би дуже повільний ефект. Василянський Чин не можна підняти у скорому часі, а поширення молитов за унію без належної підготовки не розвіє індивідуальності народу. Словом, щоб знищити приниження та було близьке для мину-шини цього народу потрібно щось велике. Таким великим ділом могло б бути створення Українського Патріархату, якого вони завжди бажали, але ніколи не могли дістати.

Та не можна сказати, що ця ідея не має й багато труднощів у реалізації. В першій мірі двом іншим Львівським архієпископам, тобто латинському й вірменському, не подобалося б піднесення українського митрополита й між тими обрядами по-стала б нова боротьба. Константинопільські вірмени, яким не-давно відмовлено патріархату, знову, в агресивний спосіб, дома-галися б своїх прав. Вкінці дійшло б до зіткнення австрійського уряду з українським Провінційним Синодом у справі вибору зга-даного патріарха. Були б і внутрішні труднощі, головню в тих справах, в яких східні патріархи майже незалежні від Святої Сто-лиці так в способі підчиненні закарпатських єпископів цьому церковному потентатові.

Але ті труднощі не такі аж великі, щоб перешкодити ерекації Патріархату. Бо, наприклад, латинського архієпископа можна би вдоволювати кардиналатом. Оба обряди були би вдоволені, а вірменському не потрібна більша почесть, бо в нього всього 10,-000 вірних.

Вірмени в Константинополі теж не могли б нарікати, бо умо-вини українців зовсім інші і багато сприятливіші, як ситуація вір-менів під турками. В українців йдеться тільки про релігійного провідника, а в Туреччині патріарх має бути цивільним адміні-стратором своєї нації.

Щодо вибору патріарха, то австрійський уряд міг би мати такі самі права, які мав польський король при виборі Київського мит-рополита в Польщі: Синод єпископів (та представників Чину св. Василя) вибирав митрополита, а король представляв його Апос-тольській Столиці для апробати. Крім того Венедикт XIV у овоїм Брєве з 4 квітня 1748 сказав, що якщо король не вдоволе-ний з вибору, може представити папі теж свого кандидата. Ці права напевно вистали б для австрійського монарха в елекції зга-

даного патріярха. Не виглядає, щоб ще інші політичні обставини могли робити труднощі при цій ерекції.

На основі сказаного видно, що зовнішні труднощі згаданого патріярхату не важко буде побороти. А щодо внутрішніх труднощів, то треба впенитися, щоб цей патріярхат не був більш небезпечний, як потрібний для унії. Патріярхи на сході мають таку велику владу, що папський авторитет в житті їх Церков рідко входить в рахубу. Тим то якби якийсь патріярх хотів зірвати з Римом, міг би зробити це дуже легко. Але коли Свята Столиця творить новий патріярхат, вона може ввести такі умовини, які можуть забезпечити унію. Треба тільки перестудіювати і вивчити небезпечніші права із згаданої ерекції.

Патріярхи сходу претендують на повну юрисдикцію навіть без одержання папського "палію". Але з папських листів та з Мелхитського Синоду з 1806 виглядає, що ця юрисдикція стає повна тільки після зв'язку з Апостольською Столицею. Щодо українців, то Київські митрополити спочатку не просили палія і тільки 9 червня 1642 року Конгрегація Пропаганди поставила питання: "Чи митрополити мусять отримати палію?" Але проблема до сьогодні неясна. Патріярхи перед схизмою потребували конфірмації, але не мусіли просити палія. Після сепарації з декретів Інокентія III та Венедикта XIV виходить, що вони мали б обов'язок просити палія, але практика і національні звичаї були інші, а на новий запит Конгрегації Пропаганди в 1817 році справу відложено. З українським патріярхатом справу треба б вирішити на основі прав Маронітського Патріярхату. Ливанський Синод доручує всім митрополитам і єпископам просити апостольської апробати і палію. Тож у буллі Климента VIII "Дечет Романум Понтіфічем" сказано, що Київський митрополит після свого вибору має просити апостольської апробати Римського Архиерея. Всього цього доволі, щоб українському патріярхові доручувано святитися і перебрати всю юрисдикцію тільки після отримання опробаційного палія.

Патріярхи на сході мають право назначувати й апробувати всіх підчинених йому єпископів. Це право мусів мати б теж український патріярх, інакше він не міг би мати патріяршого характеру. Зрештою, це право мали вже Київські митрополити буллею Климента VIII "Дечет Романум Понтефічем" і мають тепер Галицькі митрополити на основі буллі Пія VII "Ін Універсалі Екклезіє Реджіміне", отже ніяких сумнівів щодо признання того права немає. Можна б тільки запобігти, щоб цей патріярх не вибирав сам свого наслідника, назначуючи його єпископом-помічником з

правом наслідства. В 1728 році отці Замойського Синоду вже просили Апостольську Столицю цього права для Київського митрополита, але Конгрегація Пропаганди відповіла негативно. Тим то й легко можна б поставити це услів'я при ерекції нового патріархату.

Щодо надзвичайних прерогативів, наприклад права єпископів диспензувати своїх вірних, яке вони дістають від свого патріарха, можна б увести деякі обмеження, наприклад ті права не були б самозрозумілі й вічні, але дані на точно визначений час, скажім на п'ять років.

Вкінці дуже важна справа — право вводити інновації та зміни у сам обряд. Літургійний обряд, — це вияв власної віри і час-то схизми почалися зі змінами літургійних церемоній. Тому Римський Архиєрей, як авторитет непомильності у вірі, повинен зарезервувати собі апробату всіх обрядових змін та інновацій. Це не буде ніщо нове, бо в Замойському Синоді сказано, що всі обрядові зміни без відома Апостольської Столиці заборонені. То ж папа Венедикт XIV в 1743 році анулював деякі обрядові зміни Мелхітського патріарха, які були введені без відома Риму.

На кожний випадок не трудно устійнити права нового патріарха так, щоб вони не були небезпечні для унії, українці будуть вдячні Святій Столиці, що дістали таку честь, а православні росіяни будуть їм зазидувати. Вони ж пригадують собі, які гонори мав їх патріарх за старої Росії, поки царі Алексей і Петро не зліквідували їх цього уряду. Яки не було, патріархат поверніє напевно очі православних в бік Риму.

Залишається вирішити ще одне питання у справі нового патріархату, а саме визначення його території. Ця справа залежатиме від географічного і етнографічного стану греко-католиків у Мадярщині, Семигороді та Галичині, теж від політичних впливів австрійського уряду. В Мадярщині є чотири єпархії греко-католиків, тобто Мукачів, Крижевці, Пряшів і Великий Варад, в Семигороді тільки Фогараш. Всіх їх є разом 1,379,137 душ. В Галичині має бути 1,854,191 вірних. Тобто разом в австрійській імперії, за загальними статистиками, є 3,233,378 греко-католиків, а на основі статистики Шаффаріка 3,616,000. Але з цих єпархій Великого Вараду та Фогараша є румунські, а Крижевацька сербохорватська, отже й різняться національно, культурно і традиційно від українців, і їх ніяк не можна б влучити з українським патріархатом. Таким чином у Мадярщині залишилися б єпархії Мукачєва і Пряшєва зі своїми 642,528 вірними, і тоді всіх українців, які могли б підлягати своєму патріархові, було б 2,496,719.

На цьому місці консулятор Карболі-Буссі оповів ще й цілу історію уніятських епархій Мадярщини і закінчив тим, що вже імператорка Марія Тереса старалася зуніфікувати греко-католиків у Мадярщині і створена нею комісія мала приготувати спеціальні пляни для ерекції якоїсь митрополії для уніятів у мадярському королівстві. Але у висліді махінацій латинської ієрархії всі вони залишилися аж до пині підчинені мадярському латинському примасові.

Щодо рівниць між українцями й румунами, то виглядає, що австрійцям не залежить, а самі румуни напевно пішли б на співпрацю, якби тим могли вирватися зпід юрисдикції латинського примаса, — але тоді можна б сподіватися гострої опозиції мадярської латинської ієрархії, яка змобілізувала б для своїх інтересів увесь мадярський парламент.

Зрештою, ті справи були б вирішені в офіційних перtrakтаціях з відповідними урядами і церквами. Ця Конгрегація мала б покищо рішити про такі справи: 1) Чи треба створити Український Патріархат, щоб зберегти їх від схизми? 2) Якими умовами можна забезпечити їх від усякої небезпеки? 3) Чи слід робити різниці країн або мов?

Отже треба в'яснити такі сумніви:

1) Чи унія українців є в такій ситуації, що вимагає надзвичайних провізій?

2) Чи і при яких умовах можна створити патріархат?

3) Чи всі греко-уніати австрійської імперії мали до нього належати?

Щодо першого сумніву, то слід відповісти позитивно. Щодо другого треба сказати, що іншого засобу, крім патріархату, для піднесення українців немає, але ерекцію слід провести з умовами, що не послабили б зв'язків Української Церкви з Апостольською Столицею. Крім того треба виконати все, що виключило б опозицію цісарського двору та латинської ієрархії. У справі третього сумніву слід ствердити, що Свята Столиця завжди старалася піддати українців одному церковному лідерові. Греко-католики українці Мадярщини також потребують вирватися з латинської опресії, а що й цісарський двір змагав до того, то й не має тепер причини протиставитись. Ці українці Мадярщини легко піддалися б Львівському патріархові, якби для них створити окремого митрополита, залежного від згаданого патріарха. І це навіть підняло б престиж патріархату та престиж згаданих Церков у Мадярщині. Проблема є тільки в тому, чи підчинити тому патріархові також румунів. Але між українцями та румунами є

уже великі мовні, національні та звичаєві різниці. Тим то цей патріархат буде в першій мірі для українців, а включати в нього румунів треба буде тільки тоді, якби для такого акту зайшли важливіші й оправдані причини ⁷⁾.

III.

В 1848 році з упадком Меттерніха виглядало, що справа українського патріархату в австрійській імперії пропала наввіки. Але не так сталося, бо того самого року ця справа нагло ожила в Римі заходами о. Іполіта Терлецького. Хто був о. Іполіт Терлецький? Це була вельми контроверсійна й загадочна особа, яку забуто в українській історії. Тільки в найновіших часах д-р Іван Рудницький, професор Албертійського університету, відшифрував та відреставрував його діяльність і його значення для розвитку української ідеологічної думки ¹⁾. Отже на основі праць проф. І. Рудницького можемо вкоротці сказати, що "Іполіт Терлецький народився 1808 року на Волині у спольонізований шляхетський родині українського походження. Учасник повстання 1831 року та доктор медицини Краківського університету, Терлецький опинився 1836 року на еміграції у Франції, і був близький до середовища очоленого кн. Адамом Чарторийським. Відчувши духовне покликання, виїздить до Риму. Висвячений в 1842 році, здобуває ступінь доктора богослов'я" ²⁾.

Закінчивши студії, Терлецький зацікавився ідеєю церковної унії і за дозволом Апостольського Престолу переходить на східний обряд ³⁾. В 1846 році працює над унійною програмою для православних слов'ян, головню для українців та білорусинів, й однією з почок його унійної програми стає створення українського патріархату в Галичині ⁴⁾.

На початку 1848 року Терлецький вислав Папі Пієві IX довгий "меморіал", в якому старався переконати Вселенського Архияєрєя про важливість та успішність своєї унійної програми. В цьому меморіалі поставив еректію українського католицького патріархату як одну з найважливіших передумов унії православного Сходу.

Ось зміст його меморіалу: Терлецький, звертаючись до Папи, говорить про силу православних і про шкоди, які вони можуть

⁷⁾ Arch. Secr. di Stato, S. Congr. Affari Ecc. Straordinari, 27. V. 1843, ст. 1-28.

¹⁾ Лисак-Рудницький І., Іполіт Володимир Терлецький — Забутий Церковно-Громадський Діяч і Політичний Мислитель XIX століття, *Український Історик* (Нью Йорк—Мюнхен) 1973, річник X, ч. 39-40, ст. 157-160.

²⁾ Там же, ст. 157.

³⁾ Там же.

⁴⁾ Там же.

спричинити Католицькій Церкві. Бо, згідно з його словами, православні не сидять собі спокійно, але увесь час перетягають католиків на свою віру. Тут Терлецький приводить приклади з царської Росії, з Середнього Сходу та з Балканського півострову. Латинські місіонарі, на його думку, не мають впливу на Сході. Вони не можуть побороти упередження православних, бо православні злучують релігію з своїми національними традиціями, а на католицизм дивляться, як на нищителя й опресора національних обрядів. Правда, католики мають свої східно-обрядові церкви, але вони постійно в меншості супроти православних і сильно занедбані латинцями. Терлецький питається: Чому туди не посилають місіонерів східного обряду? Чому не створено ніяких нових єпископств на Сході? Чому не подбано про виховання священиків чи латків на тих територіях? Правда, в Сирії тепер організовано одну семінарію, але її передано такому чинові, який неприхильний до східних обрядів і який, замість уживати національну мову у викладах, завів латину. Тим то й виглядає, що ця семінарія не принесе багато користи Католицькій Церкві.

Основою та дійсним джерелом православ'я, як виводить Терлецький, є слов'янські народи і в першій мірі "Російський Уряд", який матеріально сильно підтримує і протегує всі східні патріархії, та веде запеклу боротьбу з католицизмом. Це найбільша небезпека для Церкви й тому Терлецький рішився обговорити це пекуче питання.

Слов'яне, він каже, посідають велику територію, тобто від Сібіру до брам Константинополю й до границь Італії та Німеччини. Їх є около 80,000,000, вони сильні, впertі, войовничі, але й великодушні, здібні та інтелігентні, кермуються більш почуттям, як розумом і виглядає, що в коротці вони заволодіють світом, або принаймні цілим Сходом. Вони всі мають сильне національне почування, де б не знаходилися, під турецькою, пруською, австрійською чи московською опресією. Ці утиски викликали в них ідею слов'янського об'єднання чи панславізму й цей панславізм буде постійно в них існувати, чи всеодно будуть жити свободно, чи знайдуться під московським деспотизмом. Цьому панслов'янському об'єднанню помагає ще й те, що австрійський і пруський уряди своїми переслідуваннями відчужили від себе всіх слов'ян. Це панслов'янське об'єднання, базуючись на православ'ї, може сильно пошкодити католицькій релігії і спеціально в сучасній торі ніщо не всилі опертися православному наступові. Обидва обряди Католицької Церкви у Східній Європі дуже слабкі. Хоч у ній ще є багато людей захоплених католицизмом, але

вища верства католицької спільноти й велика частина клеру злісупі урядами Росії, Австрії та Прусії, не тільки не дотримуються церковних законів і моралі, але й справи віри не вважають дуже певними. Цього досягнуто впливом протестантської філософії у Прусії, сервілізмом і обскурантизмом в Австрії, та заборонами, залякуванням і деморалізуванням у Росії. Велика віддаль від Риму і заборона всяких зв'язків з Апостольською Столицею зробили цих католиків майже незалежними від папського трону, а зовсім залежними від російського уряду, який не допускав ніякої поправки в тій ситуації. Рутенська Церква, тобто Церква українців і білорусинів, була і є в найгіршій ситуації. Вона, прийнявши унію, підпала під вплив таких людей, які бачили католицизм у латинізації і златинізували цей обряд, а тим самим знеможливили всякі переговори з православними, що дбають найбільш про східну традицію. Крім того, латинники перетягнули всю руську шляхту на свій обряд, а рештку залишили на переслідування православних, які вже 5,000,000-ів вірних насильно перетягнули на свій бік. Виглядає, що ця Церква вже доведена до кінця. Але найгірше, що в ній і сьогодні немає одности, бо крім Галицької Митрополії і її двох суфраганів, єпископства не мають ніяких зв'язків зі собою. Ця Церква не може витворити ніякої унійної акції, але згідно з опінією Терлецького, тільки через цю Церкву і через затримання східного обряду можна повернути православних слов'ян.

З другого боку, каже Терлецький, православні всюди на Сході перевищують католиків числом та мають підтримку російського уряду, який уживає всяких засобів, щоб усіх своїх підданих насильно перетягнути на православ'я. Крім того Православна Церква має всі притягаючі сили: має важку і маєстатичну літургію, має священство і всі св. Тайни, потрібні вірним. Вкінці, найважливіше, тепер, впарі з національним відродженням слов'ян, православні видвигают національну літургію, що дає їм почуття національної Церкви. Отак, на основі сказаного, немає сумніву, яку Церкву слов'яне сподобають собі й до якої вони пристануть.

Вкінці Терлецький хоче з'ясувати найважливіші закиди православних щодо Католицької Церкви й каже, що — не згадуючи про ненависть та догматичні заперечення, — найбільшим закидом православних у сторону католиків є: **обрядова нетолерантність**. Всі слов'янські народи, які прилучилися до Римського Патріярхату, хоч мали папські дозволи на свою обрядову мову, златинізовано. Рим і сьогодні посилає на Схід латинських місіонарів, а не східних. Навіть і тепер у Грецько-Руській Колегії

в Римі питомці не вчать своєї мови чи своїх церковних традицій, але мають пристосуватися до всього латинського.

В тій ситуації Католицька Церква мусить знайти всі засоби, щоб підняти і протегувати східні обряди і через ті обряди пропагувати католицьку правду. По словам Терлецького такими засобами для всього Сходу є:

1) Треба переорганізувати і відживити "Східне Товариство" і Рим мусить раз на завжди затвердити східні обряди та забезпечити їхнє існування.

2) Треба посилати на Схід "східних" місіонарів.

3) В Римі хай якась комісія східних священиків вперш перегляне всі східні справи і тільки опісля хай вони будуть передані різним конгрегаціям.

Засобами, що відносяться до Греко-Слов'янської Церкви є:

1) Треба створити для ще існуючих вісьмох епархій один ПАТРІАРХАТ з титулом "Патріярха всіх слов'ян".

2) Офіційна назва цієї Церкви повинна бути Греко-Слов'янська, замість Греко-Руської, щоб не виключити інших слов'ян, які живуть на цій території.

3) Повинен бути завжди назначений один кардинал з цієї нації й це повинно увійти в конституцію кардинальської колегії.

4) Повинно бути дозволена всім нащадкам славетних греко-слов'янських родів повернутися на свій обряд.

5) Треба повернути всі старі традиції обряду, які не входять в колізію з правдами віри.

6) Треба відновити свята та культ святих Кирила і Методія, як і канонізацію бл. Йосафата.

7) Треба назначувати титулярних єпископів на колишні слов'янські єпископства.

8) В Римі треба заложити дім слов'янських Василіян, які займалися б вихованням східних місіонарів.

9) Треба заложити в Римі колегію під проводом тих же Василіян для виховання уніятських і неуніятських лаяків.

10) Також треба поставити в Римі друкарню для публікації церковно-слов'янських і модерних слов'янських текстів.

Щоб згадані засоби принесли відповідні плоди якнайскоріше все це треба виконати. Зокрема важливо створити якусь східну установу в Римі, яка могла б підготовляти всі східні справи й інформації для Конгрегації Пропаганди. Пропаганда ж має на голіві стільки латинських місій, що не може вповні зайнятися східними квестіями. Таким чином якась комісія зі східних священи-

ків могла б оживити всю східну спільноту. Вкінці східні місіонарі, разом з латинськими, могли б багато зробити для унії на Сході. Ці речі не трудно б перевести в життя, бо після висвячення в Римі залишається багато східних питомців й вони легко могли б працювати для згаданої комісії, а Василіяни різних східних обрядів зайнялися б місійними справами.

Для Греко-Слов'янської Церкви це відновлення більше потрібне ніж для інших, бо їй грозить повне знищення. Тепер якраз догідний час, коли Апостольська Столиця може і мусить для неї щось зробити. Якби Росія окупувала всіх східних слов'ян, то 3,000,000 уніятів, які ще залишилися при католицизмі, були б знищені, як тих 5,000,000 що відпали під російськими переслідуваннями. Але такої небезпеки тепер немає. Тому треба дати тим уніятим сильну організацію, нерозривні зв'язки з Апостольською Столицею, зміцнення католицького духа та місійну активність серед слов'ян некатоліків. Всього цього можна добитись створенням ПАТРІАРХАТУ. Всеслов'янський ПАТРІАРХ дав би слов'янським народам єдність, силу і славу куди більшу, як їх має Православна Церква. Кардиналат скріпив би зв'язок з Апостольською Столицею, а василіянські фундації, колегія і типографія пропагували б католицький дух та оживили, посилили і піднесли б католицьке виховання. Інші засоби, як от творення свят, номінація єпископів, відреставрування справжнього східного обряду і повернення пляхти до греко-слов'янського обряду дали б тій Церкві велику моральну силу.

Терлецький кінчить свій меморіал ствердженням, що умовини для такої акції в австрійській імперії тепер прихильні, а Греко-Слов'янська Церква цієї імперії готова до піднесення і віднови ⁵⁾.

Папа Пій IX-ий, діставши меморіал Терлецького, вельми захопився його ідеями і з позитивною настановою передав цей меморіал Конгрегації Надзвичайних Церковних Справ. Конгрегація призначила для обговорення меморіалу наступне генеральне засідання і з доручення Папи вибрала трьох консулторів, щоб висловили свої опінії на пропозиції Терлецького ⁶⁾.

Першим з тих консулторів був архієпископ Феррієрі, який похвалив Терлецького і в загальному апробував його ідеї, але щодо виконання і закріплення поодиноких пропозицій, мав деякі застереження і модифікації ⁷⁾. Він, наприклад, твердив, що схід-

⁵⁾ Archivio del Segretariato di Stato, Archivio degli Affari Ecclesiastici Straordinari, a. 1848, No. III. (Sommario) fol. 1-12.

⁶⁾ Ibidem, No. III, fol. I-II.

⁷⁾ Ibidem, No. III (Sommario), fol. 16-24.

ні традиції православних також змінюються, а тому й трудно сказати, до котрих традицій слід вернутися. Крім того, на його думку “Східне Товариство”, чи запропонована комісія східних священиків, мусить кооперувати з Конгрегацією Пропаганди, щоб не було колізії між ідеологічними і юрисдикційними установами.

Про створення українського патріархату Феррієрі сказав, що він хоче його і певний, що ця установа принесе багато добра для Церкви. Крім того, ерекцією такого патріархату Свята Столиця докаже, що вона хоче підтримувати східну традицію та традиційні установи й права східних церков ⁹⁾). В дальших пропозиціях Феррієрі також годився з Терлецьким, окрім зміни назви Церкви та обряду. Рутенцям, тобто українцям, як він казав, грозить небезпека винищення й тому радив задержати деномінації Греко-Руської Церкви та Греко-Руського обряду ¹⁰⁾).

Другим консультором був монсеньор Кардоні, президент Понтифікальної Академії Церковної Шляхти ¹¹⁾). Він поділив меморіал Терлецького на дві частини, тобто на пропозиції щодо піднесення всіх східних Церков і на пропозиції, що відносяться тільки до самої Греко-Руської Церкви.

Щодо загальних східних питань, то Кардоні зазначив, що Апостольська Столиця завжди хотіла і старалася затримати східні обряди та їхні традиції (якщо вони не противилися вірі) ¹²⁾ і не хотіла, щоб уніяти переходили на латинський обряд ¹³⁾, але деякі держави, як от Польща, з політичних причин намагалися латинізувати уніятів і перетягати їх на свій обряд ¹⁴⁾). Але заборона для східних переходити на латинський обряд ще далі йонує та є і сьогодні законом ¹⁵⁾). Отже закиди православних про опресію Риму — це звичайні наклепи, але, на жаль, деякі державні власті (Польща і Австрія) і деякі кола засліпленого латинсько-го клеру та латинські місіонарі у великій мірі спричинили ті наклепи православних ¹⁶⁾). Це головню відноситься до утисків та латинізування Греко-Руської Церкви. Щодо пропозицій Терлецького, то Кардоні погодився, 1) щоб “Східне Товариство”, апробоване папою Пієм IX 6-го січня 1848, було заактивізоване, 2) щоб місіонарі східних обрядів були виховані і висилані до Схід-

8) Ibidem, fol. 17-18.

9) Ibidem, fol. 19.

10) Ibidem, fol. 20-21.

11) Ibidem, fol. 24-25.

12) Ibidem, fol. 29-35.

13) Ibidem, fol. 35-39.

14) Ibidem, fol. 40.

15) Ibidem, fol. 40-41.

16) Ibidem, fol. 41-44.

них Церков під наглядом Конгрегації Пропаганди, 3) щоб була стоверна комісія східних священиків для консульти Пропаганди у східних справах, але як органічна частина тієї ж Конгрегації¹⁷⁾.

Щодо українського Патріархату, то Кардоні сказав, що справа вже була перерішена в 1843 році й йдеться тільки про те, чи тепер якраз догідний час перевести її в життя. На погляд монсеньора Кардоні, для добра Церкви і слов'янського народу ерекцію цього Патріархату треба здійснити якнайскоріше. Ні єпископи, ні клер, ні нарід не буде противитися своєму Патріярхові. І з другого боку, це допоможе теж Римові, бо через такий сильний і зентралізований авторитет слов'янські унії з'єднуються та скріпляються і ще більш прив'язуються до Апостольської Столиці¹⁸⁾.

Опозиція проти ерекції слов'янського Патріярхату може прийти тільки від російського або австрійського урядів. Російський уряд здавна вже хоче перетягнути на своє православ'я всіх уніятів і знову все зробить, щоб ці унії через свій Патріярхат не посильнилися й не витворили об'єднану опозицію проти російської політики. Крім того, православна Церква в Росії є в державнім рабстві й позбавлена свого духового лідера. Тому, якби тепер Апостольська Столиця дала східним слов'янам свого Патріярха, незалежного від державної влади, то всі застереження східних християн до Риму щезли б і "Унія" стала б знову популярна¹⁹⁾.

Таким чином Росія ніколи не дозволила б на створення уніятського патріярхату на своїй території й тому цей патріярхат може існувати тільки в Австрійській імперії. Як уже загально відомо, австрійський уряд в останніх п'ятьох роках пертрактацій з Римом виказав прихильність до патріярхату, однак не зробив нічого, щоб цю ідею перевести в діло. Цей уряд нічого і не зробить для Церкви без власного політичного інтересу. Та — питає Кардоні, — чи австрійський уряд може тепер опонувати слов'янському патріярхатові? На його думку: Ні. Політичні та соціальні заворушення в імперії вимагають, щоб цей уряд з'єднав собі слов'ян, а не відганяв їх від себе спротивом їх патріярхатові. Тому, після довгих розваг, Кардоні уважає якраз у цю пору ерекцію українського чи слов'янського патріярхату найбільш актуальною для Церкви²⁰⁾.

17) Ibidem, fol. 45-50.

18) Ibidem, fol. 51-53.

19) Ibidem, fol. 53.

20) Ibidem, fol. 53-55.

В дальших пропозиціях Кардоні також підтримує Терлецького, але вважає, що Свята Столиця мусить пристосувати свої доручення до обставин і церковних взаємин того часу ²¹⁾).

Третім консультором, який подав найобширнішу реляцію про меморіал Терлецького, був монсеньор Филип Веспазіані, секретар Конгрегації "Для Поширення Віри", чи коротко Конгрегації Пропаганди. Ця Конгрегація два століття мала безпосередню юрисдикцію на Сході, а тому й була найкраще поінформована про взаємини східних, а головню слов'янських, Церков. Таким чином Веспазіані опрацював свою реляцію на обґрунтованому науковому і фактичному матеріалі та старався критично аналізувати пропозиції Терлецького.

На початку своєї реляції Веспазіані намагався доказати актуальними прикладами, що питання католицького Сходу не таке просте, як це собі уявляє Терлецький ²²⁾. Він признав деякі помилки латинян, але й підкреслив, що католицтво чи антикатолицтво на Сході завжди залежало від політичних, соціальних і національних умовин дотичних східних народів, та заперечив, мов би Рим і зокрема Конгрегація Пропаганди занедбали й залишили без опіки східних унітів. Згідно з його твердженням Пропаганда половину своєї діяльності присвячує східним Церквам і обрядам, але признає, що латинські місіонарі на Середньому Сході активніші ніж східні, але тільки тому, що латинники всюди організують свої школи і тим самим виховують собі активних конвертитів ²³⁾.

Щодо слов'ян, то Веспазіані подав багато історичного матеріалу, але пояснюючи його виключно в римсько-латинському аспекті ²⁴⁾. Якщо це була загальна інформація Пропаганди, то яно, що ця Конгрегація не мала справжнього заінтересування у слов'янських народах та їх традиціях. Та, не зважаючи на свою про-західню настанову, Веспазіані вияснив своїм колегам одну дуже важку справу, ствердивши, що немає загального слов'янського народу. Є тільки різні слов'янські нації, які мають свої окремі національні Церкви. Рутени, тобто українці, хоч як вони утишені, таки вважають себе за націю і хочуть своєї національної Церкви ²⁵⁾. Це поняття національної Церкви може відіграти важливу ролю в ерекції нового патріархату, чи у змін назви цієї національної Церкви. В першій мірі треба мати на увазі, що тіль-

21) Ibidem, fol. 55-75.

22) Ibidem, fol. 76-80.

23) Ibidem, fol. 80-88.

24) Ibidem, fol. 88-100.

25) Ibidem, fol. 101-102, 112-113.

ки галичани та закарпатці у північній Малярщині є українці, а решта греко-католики у Малярщині, Семигороді та Хорватії є іншої національності і невідомо, чи всі вони погодяться на юрисдикцію одного Патріярха. На думку секретаря Пропаганди до ерекції слов'янського патріярхату треба підходити обережно й послідовно. Спершу треба об'єднати всіх греко-католиків в одну партикулярну Церкву й шойно опісля надати їм патріярха. Крім того, Свята Столиця мусить мати точні інформації про настанову ієрархії до австрійського уряду до ерекції слов'янського патріярхату й ці інформації мусять прийти від вірогідних і довірочних осіб ²⁶).

В загальному Веспазіяні не був надто захоплений пропозиціями Терлецького і, як виглядає, не був теж великим прихильником слов'янського Сходу. Він шукав в своїй реляції тільки користі для Апостольської Столиці, й не дуже дбав про добро тодішніх греко-католиків ²⁷).

Веспазіяні вислав свою реляцію до Конгрегації Надзвичайних Церковних Справ 9 вересня 1848 року і з тією реляцією вислав також деякі інформативні матеріали з архіву Конгрегації Пропаганди ²⁸).

Коли вже всі консультори подали свої опінії про меморіал Терлецького, секретар Конгрегації Надзвичайних Церковних Справ приготував зібраний матеріал для загального засідання і рішення. Секретарем цієї ж конгрегації в 1848 році був той сам монсіньор І. Корболі-Буссі, який в 1843 році на генеральному засіданні Конгрегації реферував про можливості створення українського патріярхату в австрійській імперії. Він, з'ясовуючи все, представив у спеціальному вступі Терлецького і його меморіал членам Конгрегації та з'ясував настанову Пали Пія IX до цього меморіалу, підкресливши, між іншим, що на основі реляцій консульторів слід вирішити дві важливі справи: Поперше — оживлення і закривізування "Східного Товариства", а друге, "Створення Слов'янського Патріярхату". До першої квестиї видруковано конституцію і правила цього Товариства, щоб члени засідання могли простудіювати їх і рішати про цілі й існування тієї інституції. До другої справи сам секретар дав вичерпні інформації ²⁹).

Монсіньор Корболі-Буссі з'ясував рішення й резолюції цієї ж

²⁶) Ibidem, fol. 113-116.

²⁷) Ibidem, fol. 116-124.

²⁸) Ibidem, fol. 13-16, 124.

²⁹) Ibidem, No. III, fol. 1-111.

Конгрегації з 1843 року та меморіал Апостольської Столиці до австрійського уряду в справі українського патріархату, при чому цитував слова й погляди принца Меттерніха та заявив, що ерекція українського патріархату була тоді вельми важливою метою і Святої Столиці і Віденського уряду ³⁰⁾.

За словами Корболі-Буссі два перші консультори вповні підтримували цю ідею, а монсіньор Веспазіяні не протривав патріархатові, а тільки хотів, щоб перед остаточним рішенням перетрактowano з дотичними єпископами та урядом імперії. Щодо єпископів, то й тепер могло б дійти до такої контрoверсії між українцями, тобто рутенами, і не українцями, як у 1843 році, коли не було вирішено, чи патріархат має охопити тільки українців, чи всіх греко-католиків австрійської імперії. Отож Монсіньор Веспазіяні пропонує, щоб Свята Столиця вислала до тих країн свого делегата, який би перевінив усі можливості ерекції якогось патріархату. На думку секретаря з австрійським урядом не слід надто панькатися, бо всі держави мусять уже раз на завжди зрозуміти, що назначування церковних достойників належить до Церкви, яка діє під наглядом Святого Духа. Зрештою, зі зростом панславізму та з назначенням першого сербського православногo Патріярха на терені імперії (в Карловцях) Австрія не може відкинути проєкт католицького слов'янського патріархату. Вкінці секретар подав у справі патріархату такі сумнівні питання під вирішення.

1. Чи теперішній стан слов'ян вимагає, щоб поставити патріархат для греко-католиків в австрійській імперії згідно з планами з 1843 року?

2. Якщо так, то чи це має охопити всіх греко-католиків, чи тільки деяких і яких саме?

3. Під якими умовами треба поставити цей патріархат, головнo щодо юрисдикції і прерогативів Патріярха?

4. Який титул мав би цей Патріярх і де би був його осідок?

5. Чи треба на місце вислати якогось довіреногo апостольського делегата, щоб довідатися про потреби і вимоги слов'ян; якщо так, то з якими інструкціями?

6. Чи треба пертракувати з австрійським урядом і в яких справах?

7. Якщо не можна створити патріархату, то чим можна піднести греко-католицьку Церкву в Австрії? ³¹⁾.

На цьому місці секретар розглядав всі дрібні пропозиції Тер-

³⁰⁾ Ibidem, fol. III-IV.

³¹⁾ Ibidem, fol. V-IX

лецького і ставив їх під знаки запиту, як окремі сумніви для засідання Конгрегації Надзвичайних Церковних Справ ³²⁾.

Це загальне засідання мало відбутись дось при кінці листопада 1848, але воно, на жаль, не відбулося. Римська революція 1848 року перебила всі активності Святої Столиці і справа українського патріархату без будьякого переслухання і розглянення була відложена на дальші два роки римських пертрактацій і рішень ³³⁾.

Щойно восени 1850 року дійшло до віднови проєкту українського патріархату і до справи піднесення Української Католицької Церкви в австрійських домініях. Мадярський єпископат, затри-вожений румунським націоналізмом у Семигороді, на своєму засі-данні 31 липня 1850 року рішив підтримувати румунські домаган-ня у справі створення румунської католицької митрополії ³⁴⁾. Опісля мадярський примас, у порозумінні з віденським урядом, просив Папу Пія IX заснувати східну румунську, тобто грекокато-лицьку, церковну провінцію на території Мадящини і Семиго-роду ³⁵⁾. Але це домагання відновило знову всю проблему украї-нського патріархату.

Рим мусів знати, чи румунські греко-католики колись можуть бути злучені з українцями під одною юрисдикцією плянованого патріархату і просив віденського лунція про інформації у цій справі ³⁶⁾.

Нунцій, на запит Курії, 19 квітня 1851 року відновів довгою ре-ляцією, в якій намагався поінформувати Апостольську Столицю про загальний стан Української Церкви в Австрійській імперії і про можливості її вивидення. Сама його реляція ділиться на чотири частини. В першій частині нунцій подає головні статис-тичні дані про австрійських українців. Згідно з його стверджен-ням, під Австрією в тому часі було понад 2,800,000 українців ка-толиків, з яких коло 2,100,000 в Галичині, 621,212 на Закарпатті, і не більш як 80,000 на Буковині. У другій частині нунцій опи-сує релігійне життя і духові вартості тих українців, хвалить їх релігійність і відданість Католицькій Церкві. На його погляд схизматичьких впливів російського православ'я немає чого боятися, бо українське духовенство під проводом свого єпископату і

³²⁾ Ibidem, fol. X.

³³⁾ Ibidem, a. 1851, fol. 13, "...gl'indicati progetti furono nel 1848 benignamente accolti dalla Santità di Nostro Signore, ma le note vicende e la mancanza di opportune notizie sono state la causa, che finora l'affare per se gravissimo non si è potuto sottoporre al conveniente esame."

³⁴⁾ ASV, Acta S. Congr. Consistorialis, a. 1853, vol. II, fasc. 45, s.n.

³⁵⁾ Ibidem.

³⁶⁾ Ibidem.

зокрема під впливом невинної праці для святої єдності митрополита Михайла Левицького, є повністю католицьке й вірне Апостольській Столиці. Одинокa небезпека православних впливів могла б бути на Буковині, де поруч 80,000 українців католиків є 300,000 нез'єдинених, до яких заходять російські агенти і вкладають багато зусиль, щоб перетягнути католиків на православ'я. Отже, для них треба прискорити ерекцію Станиславівської єпархії, щоб їх прилучити до галицького церковного життя і таким чином захоронити від зовнішніх небезпек. В третій частині нунцій обговорює заходи Апостольської Столиці, щоб дати українському (рутенському) обрядові вищого становища і більший блиск у Католицькій Церкві. За його словами, це потрібно найбільш у Галичині, щоб сусідні українці, переслідувані російськими царями, бачили, що Апостольська Столиця шанує і поважає уніятську Церкву. Вкінці в четвертій частині віденський нунцій розглядає питання патріархату. На жаль, тут сильно відчувається вплив малярської ієрархії, яка ніяк не хотіла допустити до об'єднання українців. Нунцій відразу, на початку, заявляє, що на його думку не було б добре, щоб саме тепер створити один патріархат для всіх католиків східного обряду в австрійській імперії, мовляв як семигородських румунів годі поставити під юрисдикцію українського патріярха, так не можна підчинити йому й закарпатських українців, які живуть у Мадярщині. Закарпатські українці, — згідно з його словами, — є під митрополитичою юрисдикцією малярського примаса, який вважає на їх вірність. Якби вони були підчинені Львівському Митрополитові, ніхто на них не міг би вважати. Далі, закарпатські єпископи належать до "єпископської конференції Мадярщини", і разом з латинськими єпископами можуть викорінити всі надужиття, які закардалися до їхнього обряду. Вкінці деякі закарпатські питомці студіюють у вищих малярських семінаріях за малярські стипендії і закарпатські парохі дістають платню з "малярського релігійного фонду", і ці і ті стратили б це все вразі з приділенням їх до львівського патріярхату. З цих причин нунцій радив Апостольській Столиці підняти львівського митрополита тільки до почеси примаса Галичини ³⁷⁾.

Критично розглядаючи цю реляцію, мусимо ствердити, що вона не була ні об'єктивна, ні самостійно написана нунцієм. Багато в ній суперечностей і неправд, які закарлися в її зміст під впливом малярської ієрархії.

Мадярська нація, як усім відомо, після розгрому її революції

³⁷⁾ Ibidem.; Baran A., *Progetto del Patriarcato...*, p. 464-470.

(1849), в усіх нових австрійських постановах відчувала своє даліше приниження й боронилася проти цього з усіх своїх сил. Так теж мадярський єпископат не керувався в релігійних справах мадярської держави справедливістю, але національним шовінізмом свого народу.

Незрозуміле просто, що цей самий нунцій, який у другій частині своєї реляції так запевняв Апостольську Столицю про вірність усіх українців до Католицької Церкви, в четвертій частині висловлює кончність залишити закарпатців під мадярською гегемонією ради запевнення їх вірності. Далі, всі східні ієрархи колишньої Мадярщини відбули 1773 року у Відні разом (без мадярської ієрархії) міжєпархіальний синод, на якому викоринили всі надужиття в румунській, хорватській і карпато-українській Церквах і їх єпархії не потребували більш ніяких мадярських єпископських конференцій ³⁸). Щодо платні закарпатських парохів з "мадярського релігійного фонду", то справа поставлена в реляції зовсім неправильно: релігійний фонд постав насправді за цісаря Йосифа II, який skonфіскував великі монастирські й інші церковні добра, і з них створив державну касу для допомоги Церкві ³⁹). До цього фонду долучено також і деякі церковні добра карпатських українців, бо в той час замкнено і skonфісковано теж у Марамороші II українських монастирів ⁴⁰). Таким чином закарпатські українські єпархії мали право "per se" до згаданого релігійного фонду Мадярщини і не потребували аж юрисдикції мадярського примаса над собою. Про студійні стипендії немає вже й чого говорити. Ужгородська духовна семінарія вповні вистачала для виховання закарпатського духовенства, а при ерекції нового патріархату вони з допомогою австрійського уряду напевно були б дістали деякі студійні місця на львівському університеті й не потребували б згаданих мадярських стипендій.

Сьогодні нам легко завважити фальшивий підхід мадярської ієрархії, але в тому часі нунцій, мало обзнайомлений з шовіністичними течіями мадярського народу, взяв усі її твердження за правду. Що ж тоді говорити про Римську Курію, яка спиралася тільки на реляції різних нунціатур? Не диво, що справа патріархату прибирала в Римі все більш нереальний характер.

Після цієї негативної реляції віденського нунція справа україн-

³⁸) Баран Ол., Синод Мукачівської, Фогарашської Свідницької єпархій у Відні 1773 року, *Analecta OSBM*, vol III, fasc. 3-4, pp. 394-403.

³⁹) Marczali H., *Magyarország Története II József Korbán*, Budapest/Tud. Akad. 1884, vol. II, pp. 152-182.

⁴⁰) Кралицький А., Список монастирей Чина Святого Василя Великого,

ського патріархату була розглядана в Римі ще 15 березня 1853 року на засіданні Конгрегації Надзвичайних Церковних Справ, в якому під головуванням кардинала Антонеллі брали участь кардинали: Патріці, Май, Форнарі, Алтієрі і Сантуччі. Крім них прийвні були ще й такі консультори: Монс. Барнабо, секретар Конгрегації Пропаганди, Монс. Маттеї, секретар Консисторіяльної Конгрегації, Монс. Феррарі, підсекретар Конгрегації для Надзвичайних Церковних Справ ⁴¹⁾).

Засідання почато довгим відчитом державного секретаря кардинала Антонеллі про питання українського патріархату та про ерекцію румунської митрополії в Семиогроді.

Після з'ясування загального стану католиків східного обряду в австрійській імперії, кардинал Антонеллі визначив, що Вселенський Архиєрей Папа Пій IX, заки створить румунську митрополію, хоче конче вирішити справу українського патріархату чи приматства та опісля, розглянув коротко історію проєкту Папи Григорія XVI й переговори в цій справі з австрійським урядом. Схопивши кількома словами й останню реляцію віденського нунція та додавши, що представник австрійського уряду, міністер князь Шварценберг, недавно просив нунція, щоб Апостольська Столиця не робила нічого в справі львівського примату без попередніх нарад з австрійським урядом і з губернатором Галичини, державний секретар Антонеллі в дуже песимістичному тоні закінчив питання ерекції українського патріархату ⁴²⁾).

Як бачимо, австрійський уряд також змінив свою політику і вельми насторожився до справи української католицької Церкви. Чому? Не трудно відповісти. Галицька польська шляхта, яка в 50-их роках контролювала адміністрацію провінції, з тривогою дивилася на українське відродження й не хотіла допустити до вивищення української Церкви.

В дальших частинах свого відчиту кардинал Антонеллі говорив уже про створення румунської митрополії в Семиогроді. Але при цьому й цитував новий тайний документ Конгрегації Пропаганди про права митрополитів східного обряду в католицькій Церкві. Документ зазначував, що найбільші права і привілеї серед уніятських митрополитів має український Київський й, чергою Галицький митрополит, який просто є "примасом своїх підданих" ⁴³⁾. Таке признание з боку Пропаганди звучало для укра-

существующих иногда в Марамоши и стертых Императором Иосифом II. 1788 г., Науковий Збірник 1865, ст. 50-53.

⁴¹⁾ ASV, Acta S. Congr. Consistorialis, 1853, vol II, fasc. 45.

⁴²⁾ Ibidem.

⁴³⁾ Ibidem.

інців гарно, але воно й припинило конечність дати Галицькому митрополитові титул примаса.

Після промови кардинала Антонеллі дійшло до короткої дискусії над згаданими проблемами і почалося голосування над проєктованими "сумнівними питаннями" у справі українців католиків в Австрії були поставлені під вирішення такі питання:

1) Чи після останніх вістей віденського нунція слід піддержувати проєкт патріархату чи приматства для всіх католиків східного обряду в австрійській імперії?

2) Якщо так, то чи до цього патріархату мають належати теж семигородські румуни та серби й хорвати Крижевацької єпархії? Якщо ні, то чи є потреба створити двох примасів, одного для Галичини і другого для Мадярщини?

3) Якщо підходило б створення приматського престолу в Мадярщині, то чи під нього мали б належати румуни в Семигороді та серби в Хорватії?

Щодо першого питання рішено не настоювати на ерекцію патріархату, але справу не відкинено, тільки відложено на бінший час.

У другому питанні, про створення приматського престолу в Мадярщині, всі приязні голосували негативно. Але і про піднесення Львівської митрополії до примату Галичини голосування вийшло нерівно: Три голоси були за, один за відложенням і п'ять проти. На основі цих голосувань відложено на пізніший час теж ерекцію Галицького приматського престолу. Після цих двох рішень над третім питанням уже й не голосували ⁴⁴⁾.

Цими останніми нарадами закінчено всякі дискусії й офіційні переговори про український патріархат і таким чином могутній проєкт Папи Григорія XVI скінчився та не все пішло на марно. Думка про звищення Української католицької Церкви в Австрії залишилася і далі жива в римській Курії, — і це довело до елекції першого українського кардинала в Галичині.

Римський державний секретаріат ще з кінцем 1853 року, після ерекції румунської митрополії, спитав віденського нунція, що можна б зробити для своєрідного піднесення Української Католицької Церкви в Галичині та чи є можливості для ерекції "примату" ⁴⁵⁾. Нунцій відповів Секретаріатові Стану щойно 16 лютого 1854 року і радив залишити справу приматства, а скоріш дати галицькому митрополитові Михайлові Левицькому кардинальські почесті. Згідно з його словами, це піднесе вірних на душі, посилить унію й закріпить віру хотимських гноблених унія-

⁴⁴⁾ Ibidem.; Baran A., *Progetto del Patriarcato...*, pp. 470-475.

⁴⁵⁾ ASV, Archivio della Nunziatura di Vienna, vol. 825, fol. 82v.

тів. Крім того, митрополит Левицький заслужений ієрарх і імператор не матиме ніяких об'єкцій проти його кардинальського ви-вищення ⁴⁶⁾).

Таким чином, полагодивши всі формальності в Курії, папа Пій IX назначив 16 червня 1856 року своїм "бравем" митрополита Михайла Левицького першим українським кардиналом з Галичини ⁴⁷⁾).

⁴⁶⁾ Ibidem, fol. 32v-33.

⁴⁷⁾ Welykyj A., *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia*, Romae/Basiliani 1854, vol. II, p. 390-391.
